SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI FANINI O'QITISH: "5 BOSQICHLI AI-HISTORY" METODIK MODELI

Jumaniyazov Jasurbek Nazarboyevich

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi, Urganch, O'zbekiston

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'limda "O'zbekistonning eng yangi tarixi" fanini o'qitishda generativ sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning metodik asoslari yoritilgan. SI vositalarining didaktik imkoniyatlari va xavflari tahlil qilinib, muallifning "5 bosqichli AI-HISTORY" metodik modeli taklif etilgan. Modelning markaziy bo'g'ini – SI ma'lumotlarini rasmiy hujjatlar va ilmiy adabiyotlar bilan tekshirishni nazarda tutuvchi manbaviy verifikatsiya bosqichi ekani asoslangan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, generativ SI, tarix ta'limi, O'zbekistonning eng yangi tarixi, tarixiy tafakkur, manbaviy verifikatsiya, AI-HISTORY modeli.

AI-BASED TEACHING OF THE RECENT HISTORY OF UZBEKISTAN: THE FIVE-STAGE "AI-HISTORY" METHODOLOGICAL MODEL

Abstract. The article examines the methodological foundations of using generative artificial intelligence (AI) in teaching the university course "Recent History of Uzbekistan". The didactic potential and risks of AI tools are analysed, and the author's five-stage "AI-HISTORY" methodological model is proposed. The core of the model is the source verification stage, in which AI-generated information is checked against official documents and scholarly literature.

Keywords: artificial intelligence, generative AI, history education, recent history of Uzbekistan, historical thinking, source verification, AI-HISTORY model.

Generativ sun'iy intellekt vositalarining ommalashuvi oliy ta'limda o'qitish metodikasini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. UNESCO generativ SI dan ta'limda foydalanishda inson nazorati va pedagogik maqsadga muvofiqlikni asosiy

shart sifatida ko‘rsatadi.1 O‘zbekistonda bu yo‘nalishning huquqiy asoslari “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi2 hamda 2030-yilgacha sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasida3 belgilangan.

“O‘zbekistonning eng yangi tarixi” fani mazmuni yaqin o‘tmish va bugungi kun bilan bevosita bog‘liq, ko‘p manbali va ko‘p talqinli jarayonlarni qamraydi. Talabalar tarixiy ma’lumotni tobora ko‘proq SI chatbotlaridan olmoqda. Bu jarayon metodik jihatdan boshqarilmasa, tekshirilmagan yoki noto‘g‘ri ma’lumot tarixiy haqiqat sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bois tadqiqotning maqsadi – fanni SI asosida o‘qitishning ilmiy asoslangan metodik modelini ishlab chiqishdir.

Ta’limda SI qo‘llanilishiga oid tadqiqotlarda intellektual repetitor tizimlari, adaptiv o‘qitish, avtomatik baholash va o‘quv tahlili asosiy yo‘nalishlar sifatida ajratiladi; ayni paytda bu tadqiqotlarda pedagogik nazariyaga yetarli tayanilmasligi tanqid qilinadi.4 B.Blumning “2 sigma muammosi” individual o‘qitishning yuqori samarasini ko‘rsatgan,5 K.VanLehn esa yaxshi loyihalangan intellektual repetitor tizimlari inson-repetitor samarasiga yaqinlashishini qayd etgan.6 Katta til modellari tushuntirish, savol-javob va kontent yaratishda keng imkoniyat beradi, biroq ishonarli ko‘rinadigan noto‘g‘ri ma’lumot (“gallyutsinatsiya”) va bir yoqlamalik xavfini ham tug‘diradi.7

---

1 UNESCO. Guidance for generative AI in education and research / F. Miao, W. Holmes. – Paris: UNESCO, 2023.

2 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni.

3 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son Qarori.

4 Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16, Article 39.

5 Bloom B.S. The 2 Sigma Problem // Educational Researcher. – 1984. – Vol. 13, No. 6. – P. 4–16.

6 VanLehn K. The Relative Effectiveness of Human Tutoring, Intelligent Tutoring Systems, and Other Tutoring Systems // Educational Psychologist. – 2011. – Vol. 46, No. 4. – P. 197–221.

7 Kasneci E., Seßler K., Küchemann S. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274.

Tarix didaktikasida tarixni tayyor hikoya emas, balki dalillarga asoslangan talqinlar tizimi sifatida o‘rgatish g‘oyasi yetakchi hisoblanadi.8 P.Seyksas va T.Morton tarixiy tafakkurning oltita tushunchasini ajratadi: tarixiy ahamiyat, dalil, uzluksizlik va o‘zgarish, sabab va oqibat, tarixiy nuqtai nazar, axloqiy o‘lchov.9 Tadqiqot metodologiyasini tarixiylik, xolislik va manbaviy asoslanganlik tamoyillari, konstruktivizm hamda texnologik, pedagogik va fan bilimlari uyg‘unligini talab etuvchi TPACK modeli10 tashkil etadi. Ishda nazariy tahlil, qiyoslash, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish usullaridan foydalanildi.

Tahlillar SI ni tarix ta’limiga integratsiyalashning asosiy tamoyilini belgilash imkonini berdi: **“o‘qituvchi yetakchi, SI yordamchi”**. Shu tamoyil asosida har qanday mavzu va mashg‘ulot turiga moslashtirilishi mumkin bo‘lgan “5 bosqichli AI-HISTORY” metodik modeli ishlab chiqildi (1-jadval).

1-jadval. “5 bosqichli AI-HISTORY” metodik modeli

Bosqich	Mazmuni	SI ning roli	Natija
1. Faollashtirish	Muammoli savol, motivatsiya, oldingi bilimlarni yangilash	Muammoli vaziyat va tezkor diagnostik test yaratadi	Qiziqish va o‘quv maqsadi
2. SI bilan izlanish	Talaba SI ga so‘rov (prompt) berib, axborot yig‘adi	Axborot beradi, tushuntiradi	Dastlabki axborot bazasi
3. Manbaviy verifikatsiya	SI ma’lumotlarini rasmiy hujjat, arxiv va ilmiy adabiyot bilan tekshirish	Tekshirish ro‘yxatini tuzadi	Tasdiqlangan faktlar; fakt va talqin farqlanadi
4. Tahliliy-ijodiy talqin	Qiyosiy tahlil, keys, simulyatsiya, loyiha	Simulyator, opponent, hamkor	Asoslangan tarixiy talqin, o‘quv mahsuloti
5. Refleksiya va baholash	O‘z-o‘zini va o‘zaro baholash, SI dan foydalanish tahlili	Individual fikr-mulohaza beradi	Kompetensiya darajasining aniqlanishi

8 Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts. – Philadelphia: Temple University Press, 2001.

9 Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. – Toronto: Nelson Education, 2013.

10 Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054.

Modelning o‘zagini uchinchi bosqich tashkil etadi. Unda “uch manba qoidasi” qo‘llanadi: SI keltirgan har bir muhim fakt (sana, raqam, iqtibos) kamida ikkita mustaqil ishonchli manba bilan tasdiqlanadi, normativ hujjatlar matni esa faqat rasmiy bazadan olinadi. Bu bosqich SI dan foydalanishni “tayyor javob olish”dan ilmiy izlanishga aylantiradi va talabada fakt bilan talqinni farqlash ko‘nikmasini shakllantiradi. Masalan, “davlat mustaqilligi 1991-yil 31-avgustda e’lon qilindi” – fakt, uning oqibatlariga berilgan baho esa dalil talab qiluvchi talqindir.

Model uchta metodik tizim bilan bog‘liq: talabaning darajasiga mos individual ta’lim beruvchi AI-History Tutor; hujjat va voqealarni qiyosiy tahlil qiluvchi AI-Historical Analysis; 3D, VR va interaktiv simulyatsiyalarga asoslangan AI-Virtual History. Birinchi tizim amalda muallif ishlab chiqqan va 2024-yilda O‘zbekiston Respublikasi Intellektual mulk markazida ro‘yxatdan o‘tkazilgan “Professor Ali” SI o‘qitish tizimida joriy etilgan.

Eng yangi tarix sharoitida axloqiy cheklovlar alohida ahamiyatga ega. Ko‘plab tarixiy shaxslar zamondoshlarimiz bo‘lgani uchun virtual suhbat va rolli o‘yinlar real shaxslar nomidan emas, balki umumlashtirilgan obrazlar (“1990-yillardagi tadbirkor”, “1992-yildagi diplomat”) bilan o‘tkaziladi. Akademik halollikni ta’minlash uchun talaba SI dan foydalanish jurnalini yuritadi: unda vosita, so‘rov, olingan natija va tekshiruv usuli qayd etiladi. Bunday yondashuv o‘qituvchi va talabaning SI savodxonligini asosiy kompetensiya sifatida belgilovchi xalqaro tavsiyalarga mos keladi.11 Samaradorlik pedagogik jihatdan to‘g‘ri loyihalangan metodikaga bog‘liq ekani boshqa tadqiqotlarda ham ta’kidlangan.12

11 UNESCO. AI competency framework for teachers. – Paris: UNESCO, 2024.

12 Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.

Sun'iy intellekt texnologiyalari O'zbekistonning eng yangi tarixi fanini o'qitishda individuallashtirish, faollashtirish va manbalar bilan ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi, biroq ularning samarasi qo'llash metodikasiga bog'liq. Taklif etilgan "5 bosqichli AI-HISTORY" modeli SI ni tarixiy manbaning o'rnini bosuvchi emas, balki manbaga olib boruvchi vosita sifatida qo'llashni ta'minlaydi. Modelning samaradorligini nazorat va tajriba guruhlari ishtirokidagi pedagogik tajriba-sinov orqali tekshirish tadqiqotning keyingi bosqichi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son "2030-yilgacha sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori.
3. Bloom B.S. The 2 Sigma Problem: The Search for Methods of Group Instruction as Effective as One-to-One Tutoring // Educational Researcher. – 1984. – Vol. 13, No. 6. – P. 4–16.
4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
5. Kasneci E., Seßler K., Küchemann S. et al. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education // Learning and Individual Differences. – 2023. – Vol. 103. – Article 102274.
6. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054.

7. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. – Toronto: Nelson Education, 2013.
8. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research / F. Miao, W. Holmes. – Paris: UNESCO, 2023.
9. UNESCO. AI competency framework for teachers. – Paris: UNESCO, 2024.
10. VanLehn K. The Relative Effectiveness of Human Tutoring, Intelligent Tutoring Systems, and Other Tutoring Systems // Educational Psychologist. – 2011. – Vol. 46, No. 4. – P. 197–221.
11. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. – Philadelphia: Temple University Press, 2001.
12. Zawacki-Richter O., Marín V.I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16, Article 39.